

POMOCNÝ NÁSTROJ K MAPOVÁNÍ SITUACE DOSPÍVAJÍCÍ OSOBY¹ PŘED VSTUPEM DO SAMOSTATNÉHO ŽIVOTA

Pro pracovnice a pracovníky² OSPOD
Datum zpracování: květen 2021

Dle standardů kvality sociálně-právní ochrany (MPSV 2014) je OSPOD povinen definovat témata přípravy dospívajících na samostatný život. Přípravu je nutné zahájit nejpozději v 16 letech věku dospívající osoby. Jedná se o koordinovaný, systémový a dlouhodobý proces s aktivním zapojením dospívající osoby a aktérů z řad blízkých osob, odborníků a služeb, se kterými dospívající spolupracuje či bude spolupracovat.

Předkládaný dokument je inspirací k tomu, jak je důležité na osamostatňování dospívajících osob nahlížet, jaká témata lze do procesu osamostatňování zahrnout a co všechno potřebuje mít dospívající osoba zajištěno před odchodem z pobytového zařízení / rodiny / náhradní rodiny, aby se jí odcházelo lépe³.

Dokument je víceúčelový nástroj a je možné jej využít:

- pro získávání relevantních informací k vyhodnocování situace dítěte, kdy rozšiřuje náhled podrobného vyhodnocení vzhledem ke změnám situace klienta s ohledem na jeho dospívání;
- jako **podklad** k přípravě plánu pro osamostatňování se;
- jako **základ** pro definování témat přípravy dospívajících osob na samostatný život dle standardů kvality sociálně-právní ochrany.

¹ V tomto dokumentu označení „dospívající osoba“ reflektuje všechna pohlaví (která jsou uváděna v čísle jednotném).

² V tomto dokumentu je ve spojení se sociálními pracovnicemi a pracovníky používáno generické femininum (tj. pracovnice), které reflektuje všechna pohlaví. Důvodem je fakt, že v této profesi pracuje výrazně vyšší podíl žen. U ostatních profesí a fyzických osob je používán mužský rod, tj. generické maskulinum z důvodu zachování přehlednosti textu.

³ Dospívající osobu, která je v čase přípravy na odchod z pobytového zařízení na útěku, lze rovněž po jejím návratu do procesu osamostatňování zapojit (příprava tzv. informačního balíčku s důležitými informacemi a relevantními kontakty).

Dospívající osobu, u které je potřeba řešit proces osamostatňování je rovněž osoba s postižením. Z tohoto důvodu dokument obsahuje rovněž odkazy na organizace, které pomáhají této cílové skupině. Proces osamostatňování zde bude probíhat individuálně a s ohledem na rozumovou vyspělost dospívající osoby, ale není možné ho opominout.

Hlavní principy práce s dospívající osobou

Sít služeb a aktéři

Sociální pracovnice OSPOD by na řešení situace dospívající osoby neměla být sama. Je nutné využívat síť služeb a aktéry, kteří pomohou dospívající osobu provést na cestě osamostatňování se (např. zástupci pobytového zařízení, neziskové organizace zaměřené na pomoc dospívajícím osobám, doprovázející organizace, členové rodiny a náhradní rodiny, psychologové a další odborníci zapojení do péče o dospívající osobu). Příprava dospívající osoby na samostatný život by měla vždy probíhat systematicky a koordinovaně.⁴

Průvodce

Dospívající osoba by neměla být na „vstup do dospělého života“ sama. Potřebuje najít svého průvodce, o kterého se bude moci opřít, svého „dospěláka“.

Povzbuzení a motivace

Povzbuzení, podpora a motivace jsou pro dospívající osobu zásadní. Je nezbytné, aby měla v někom oporu, bylo jí nasloucháno a zároveň se jí dostalo ocenění při hledání řešení. I dospívající osoba, která není motivována ke spolupráci, potřebuje být vybavena základní baterií informací a kontaktů.

Podpora

Možnost chybovat a navzdory tomu být opakovaně podpořen je důležitá pro získání důvěry v lidi kolem.

Participace

Dospívající osoba je odborníkem na svůj život. Bez aktivního zapojení do řešení vlastní situace nebude mít možnost za sebe přijmout plnou odpovědnost. Příprava na osamostatnění by rovněž měla zohledňovat individuální potřeby každé dospívající osoby⁵.

Zapojení rodiny

Zapojování členů rodiny dospívající osoby je nezbytné, stejně jako hledání služeb, které jim pomohou být lépe připravenými, až se dospívající osoba osamostatní.

Terapie

Napojení dospívající osoby na terapeutické služby mimo pobytové zařízení může být nápomocné při aktivním řešení citlivých témat ještě před odchodem.

⁴ Ideálním nástrojem je svolání případové konference v dostatečném časovém předstihu před odchodem dítěte z rodiny či z pobytového zařízení a nastavení plánu, co je třeba zajistit.

⁵ U dospívajících osob, které jsou umístěny v pobytových zařízeních, je nutné sledovat, zda a jakým způsobem na ně zařízení delegují část odpovědnosti za sebe samé i za chod prostředí, ve kterém vyrůstají. Je nezbytné neustát v hledání cest, **jak umožnit dospívajícím osobám co nejčastější a nejpřirozenější kontakt s prostředím mimo pobytové zařízení** (vlastní rodina, náhradní rodina, hostitelská péče, kamarádi, sousedé, spolužáci, patroni apod.).

Přehled informací, které mohou být sledovány v jednotlivých oblastech života dospívající osoby

Přehled informací je především inspirativní, ve smyslu, co je vhodné u dospívající osoby před jejím vstupem do samostatnosti ověřit, co je praktické jí předat, co by měla pro účely svého osamostatnění v ideálním případě umět, znát, čemu by měla rozumět. Následně je možné ve spolupráci s ní a s ostatními aktéry vyhodnotit, jak jí v její nelehké životní etapě podpořit.⁶

Zdraví

Dospívající osoba má:

- Kontakty na doktory, u kterých je/bude dospívající osoba v evidenci (praktický doktor, gynekolog, zubař, adiktolog apod.).
- Informace o možnosti změnit lékaře a jak to udělat.
- Informace o zdravotní pojišťovně, u které je pojištěna, informace o možnostech, důvodech změny pojišťovny a informace, jak postupovat před blížícím se koncem platnosti kartičky pojištěnce.
- Informace o tom, jaké léky užívá, jak léky užívat a jaké mají kontraindikace.
- Znalost o tom, že kromě fyzického zdraví je důležité pečovat o psychické zdraví (např. kontakty na terapeuty hrazené zdravotní pojišťovnou, psychohygienu apod.⁷).
- Informace týkající se sexuality, intimity, možností ochrany a otázek spojených s rodičovstvím.⁸
- Kontakt na osobu, která v případě potřeby pomáhá řešit otázky spojené s intimitou, sexualitou a mateřstvím (např. průvodce, sociální pracovníce OSPOD, sociální pracovníce obce atd.).

Učení se

Dospívající osoba má:

- Povědomí o možnostech návazného studia (tj. zná různé typy škol a oborů, ze kterých si může vybírat) a ví kde si může udělat test na osobnostní předpoklady ke studiu.
- Kontakty na střední⁹/vysoké školy¹⁰, které poskytují stipendia pro děti ze sociálně slabého prostředí¹¹.
- Informace o tom, kde najde podmínky o přijímacím řízení na vybrané školy.
- Informace o tom, které organizace/spolky zprostředkovávají možnost doučování.
- Kontakt na lokální nízkoprahové zařízení, které nabízí kromě možností trávení volného času i podpůrnou síť vrstevníků.
- Informace o tom, kam se obrátit ohledně autoškoly, rekvalifikačních kurzů a dalšího vzdělávání.
- Možnost se na někoho v případě potřeb v oblasti učení se obrátit (např. průvodce, sociální pracovníce OSPOD, sociální pracovníce obce atd.).

Emoční vývoj, chování

Dospívající osoba:

- Má blízkou vztahovou osobu, které důvěřuje a může se na ní kdykoliv obrátit (např. průvodce, sociální pracovníce OSPOD, sociální pracovníce obce atd.).

⁶ Pro účely vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny je vhodné tento nástroj kombinovat s **Pomocným nástrojem k vyhodnocování situace starších dětí (10 let a více)**. Informace k vyhodnocování situace dítěte a rodiny a tvorby IPOD je možné nalézt na webu MPSV, v sekci [Metody a nástroje](#).

⁷ Aplikace pro první pomoc při psychických potížích: <https://napanikar.eu/>.

⁸ NEBUĎ NA NULE, z. s., více na www.nebudnanule.cz.

⁹ Podpora mladým lidem vyrůstajícím v pobytových zařízeních, více zde: [Mensa ČR: nadané děti: Nadace The Kellner Family Foundation - Grants, stipendia](#).

¹⁰ O sociální stipendiu více zde: [Sociální stipendium, MŠMT ČR \(msmt.cz\)](#).

¹¹ Více např. zde: [STIPENDIJNÍ PROGRAM NADACE AGROFERT PRO STUDENTY STŘEDNÍCH ŠKOL - Nadace AGROFERT \(nadace-agrofert.cz\)](#).

- Má možnost vybrat si terapii/psychoterapii mimo pobytové zařízení a zpracovávat své ztráty a traumata (vhodné ověřit, zda dospívající osoba na jejich zpracování s někým pracuje či je s nimi vyrovnaná).
- Rozumí svým emocím, zná spouštěče hněvu/strachu a ví, jak s nimi pracovat.
- Má náhled na své chování a zná důsledky nevhodného chování.
- Má povědomí o tom, kam se v případě potřeby ohledně výše uvedených témat obrátit (např. průvodce, sociální pracovníce OSPOD, sociální pracovníce obce atd.).

Rodinné a sociální vztahy

Dospívající osoba má:

- Kontakty (telefonní čísla, e-maily a adresy) na všechny členy své rodiny.
- Kontakty na své přechodné pěstouny/dlouhodobé pěstouny/hostitele.
- Kontakty na kamarády / vychovatele / klíčové pracovníky z pobytového zařízení, kteří pro ni mohou být po odchodu důležití.
- Znalost celé své vztahové sítě¹² a ví na koho se s čím může obracet.
- Znalost sítě podpůrných služeb¹³ a má na služby kontakty.¹⁴

Identita a sociální prezentace

Dospívající osoba má:

- Znalost členů rodiny / náhradní rodiny, jejich stylu života, zdrojů podpory a rizik.
- Fotografie své rodiny, včetně náhradní rodiny a má možnost je mít u sebe.
- Fotografie z různých etap svého života.
- Znalost svého pravdivého životního příběhu.¹⁵
- Informace o svém etniku, kultuře a v případě potřeby i kontakt na organizaci, která v dané oblasti působí¹⁶?
- Možnost v pobytovém zařízení / náhradní rodině ukončit etapu svého života (např. odcházejícím rituálem, rozloučením se, oslavou apod.).
- Informace o tom, kam se ohledně výše uvedených témat obrátit¹⁷.

Samostatnost a sebeobsluha

Dospívající osoba má:

- V případě zájmu a potřeby průvodce¹⁸, např. člena náhradní rodiny, jinou blízkou osobu, na kterého se může obrátit s žádostí o radu / potřebou podpory¹⁹.
- Informace o tom, že je možné se zapojit do dlouhodobého intenzivního programu na téma „osamostatňování se / odchod“ a tato možnost je jí nabízena, adekvátně objasněna a zprostředkována²⁰.

¹² Příklad vztahové sítě [zde](#).

¹³ Jedná se o soubor institucí, organizací a dalších subjektů, které mohou ovlivnit situaci dospívající osoby. Příkladem dobré praxe je, pokud má dospívající osoba sestavený seznam, tzv. **kontakťář** těch, na které se může v případě potřeby obrátit (např. rodina, přátelé, sociální pracovník pro dospělé, úřad práce, zdravotní pojišťovna, sociální pojišťovna, [Linka bezpečí](#), [Bílý kruh bezpečí](#), azylový dům / dům na půl cesty, doprovázející nezisková organizace, doktor apod.).

¹⁴ Poradna Quip se věnuje odbornému sociálnímu poradenství zejména v oblasti podpory v rozhodování, svéprávnosti, vztahů a sexuality pro osoby se zdravotním postižením, více na www.rytmus.org. Poradenské centrum SPMP ČR jehož posláním je nabízet lidem s mentálním postižením a jejich blízkým potřebnou pomoc, více na www.spmpr.cz.

¹⁵ Vhodným nástrojem je např. [Kniha života](#).

¹⁶ [Romea](#), [Sdružení pro integraci cizinců](#), [Asociace vietnamských studentů a mládeže v ČR](#) apod.

¹⁷ Když vypráví o svém odchodu někdo, kdo ho zažil, dospívající naslouchá. Povzbudte pobytová zařízení, aby si pravidelně zvala osoby, které mají vlastní zkušenost se životem v ústavní péči. Více např. projekt *Dospělým ze dne na den* ([Mapa tour - Dospělým ze dne na den \(dospelymzednenaden.cz\)](#)).

¹⁸ Průvodce je dospělá osoba, která je dobrovolníkem, nebo zaměstnancem neziskové organizace. Průvodce je pro dospívající osobu výlučnou osobou, která jí věnuje svou pozornost, čas, nabízí podporu, stává se důvěrníkem, pomocníkem v procesu osamostatňování se (16+), v průběhu odchodu z pobytového zařízení, i po jeho odchodu. Mnohdy je to první stabilní osoba pro dospívající, a tedy i její první pevný vztah.

¹⁹ Např. [Patron organizace LOM](#), [Peer konzultant organizace Janus](#), z.ú, [hostitele z organizace Děti patří domů](#) apod.

²⁰ Např. [Letní dům, z.ú.](#), [Selesiánský klub mládeže, z.s.](#), [Centrum Don Bosco](#), [Centrum J.J. Pestalozziho](#), apod.

- Představu o svém osamostatnění se²¹ a ví, jaké kroky je důležité před odchodem učinit a pokud jí něco není jasné, ví, na koho se obrátit.²²
- Informace o startovacím balíčku, který nabízí neziskové organizace²³ a ví, co obdrží od pobytového zařízení / rodiny / náhradní rodiny.
- Možnost zapojit se do programu pro rozvoj sebe sama a vlastních vztahů.

Základní péče

Dospívající osoba:

- Umí nakupovat, vařit základní jídla, používat základní spotřebiče (pračku, žehličku, sušičku, myčku atd.).
- Dodržuje pravidelnou hygienu.
- Ví, jak si vybavit domácnost a zvládá ji udržovat v chodu.
- Zvládá zařizovat záležitosti na úřadech (např. vyřízení pasu, občanského průkazu apod.), ve veřejných službách (dodavatelé energií, pošta atd.).
- Zvládá dělit vlastní čas mezi práci, školu, koníčky, rodinu a přátele.
- Ví, kam se obracet, pokud není schopna zajistit svoje základní potřeby (potravinové banky, komunitní šatníky, komunitní sklady nábytku apod.).

Bezpečí a ochrana

Dospívající osoba:

- Je schopna rozpoznat nebezpečné situace a ví, jak se jim vyhýbat.
- Zná telefonní čísla na integrovaný záchranný systém a „krizové linky“. Ví, že se na ně může kdykoliv obrátit.
- Má kontakty na své blízké, které může kontaktovat v případě hrozícího nebezpečí.
- Má v případě zažívání nebo páchání domácího násilí dostatečné informace kam se obrátit pro pomoc.

Citová vřelost

Dospívající osoba:

- Umí dávat zpětnou vazbu svému okolí.
- Dokáže přijímat city a oceňovat ostatní.

Stimulace a podněty

Dospívající osoba:

- Ví, jak vyplnit svůj volný čas a věnuje se zájmům, které ji baví.
- Umí relaxovat či být sama se sebou.

Vedení a hranice

Dospívající osoba:

- Ví, jak se chovat s respektem ke svému okolí.
- Má informace o tom, na koho se může obrátit a aktivně s ním řešit problém²⁴.
- Zná své hranice a umí říct „NE“, pokud se jí něco nelíbí nebo s něčím nesouhlasí.

Stabilita

Dospívající osoba:

- Má alespoň jednu stabilní dospělou osobu, se kterou je v kontaktu (např. průvodce, sociální pracovníce OSPOD, sociální pracovníce obce atd.).
- Ví, co bude po dosažení 18 let jejího věku (má zajištěné bydlení / finance / zaměstnání / školu apod.).
- Má záložní plán, pokud něco z výše uvedeného nevyjde.

Rodinná historie a fungování rodiny

Dospívající osoba:

²¹ Např. [Správný start - mobilní aplikace \(spravnystart.cz\)](http://spravnystart.cz)

²² Např. www.rytmus.org (odborné sociální poradenství pro osoby se zdravotním postižením).

²³ Např. [DEJME DĚTEM ŠANCI o.p.s. \(dejmedetemsansci.cz\)](http://dejmedetemsansci.cz).

²⁴ Např. organizace [Centrum LOCIKA](http://centrumlocika.cz) apod.

- Ví, že má možnost nahlédnout do spisové dokumentace na OSPOD a získat informace o sobě a své rodině.
- Má povědomí o tom, na koho se obrátit v případě otázek, potřeby promluvit si či v případě, že něčemu nerozumí.

Širší rodina

Dospívající osoba:

- Má alespoň jeden funkční vztah s členem širší rodiny.
- Má na členy širší rodiny kontakt.

Bydlení

Dospívající osoba:

- Ví, kde bude po odchodu bydlet a má zaplacenou první kauci a nájem.
- Zná všechny dostupné varianty, kde může po nabytí plnoletosti bydlet (návrat do rodinného prostředí, prodloužení pobytu v pobytovém zařízení na smlouvu, žít v podnájmu, sdílet byt s kamarády, domě na půl cesty apod.).
- Ví, jak bydlení hledat, má povědomí o placení kauce, podpisu smlouvy a dalších náležitostech.
- Ví, co dělat, kam se obracet a na koho v případě, že přijde o bydlení.

Zaměstnání

Dospívající osoba:

- Umí psát životopis, absolvovat pracovní pohovor, zná základy slušného vystupování při hledání práce.
- Zná své silné pracovní stránky a také to, v čem potřebuje podpořit.
- Zná své možnosti na trhu práce.
- Má pracovní návyky (např. být v práci na určitou dobu, chodit do práce pravidelně apod.).
- Má možnost připravovat se na pracovní život a hledat zaměstnání ve spolupráci s konkrétní organizací/nadací²⁵ apod.
- Má kontakty na organizace, které jí mohou pomoci zprostředkovat práci.²⁶
- Má kontakty na Úřad práce a příslušnou pracovníci. Ví, že při změně adresy trvalého bydliště se mění i sociální pracovníce a Úřad, pod který spadá.

Finanční situace

Dospívající osoba:

- Je schopna popsat své příjmy a výdaje.
- Zná rizika půjčování si peněz.
- Ví o možnostech „dluhového poradenství“, které je nabízeno bezplatně.²⁷
- Má odchodné v dostatečné finanční výšce a použije ho na zaplacení klíčových věcí, např. bydlení, vzdělávání apod. Ví, že to jsou její peníze a nakládá s nimi podle své vlastní vůle.
- Prošla dlouhodobým kurzem finanční gramotnosti.²⁸
- Má povědomí o základních finančních produktech (např. hypotéce, úvěrech, stavebním spoření apod.) a ví, jak si zařídit bankovní účet.
- Ví o tom, jaké existují sociální dávky a ví, kde si je vyřídit.
- Zná hodnotu věcí běžné spotřeby (např. potraviny, drogerie, jízdenky, spotřební technika, nájemné apod.).
- Ví, že je nutné a jakým způsobem, odvádět daně a platit si sociální a zdravotní pojištění.

Sociální začlenění rodiny

V oblasti sledujeme:

²⁵ Např. *Accenture Academy (Partnerské projekty - Nadace Terezy Maxové (nadaceterezymaxove.cz)).*

²⁶ Např. *Nadání a dovednosti, o.p.s., Nadace Terezy Maxové a New Job New Life apod.*

²⁷ Např. *organizace Člověk v tísni.*

²⁸ Např. *organizace Your Chance, o.p.s., Spolu dětem, o.p.s.*

- Vyloučenost lokality, kde plánuje dospívající osoba žít.
- Jaké má dospívající osoba vztahy se svým okolím (sousedé).

Komunitní zdroje

Dospívající osoba:

- Zná lokalitu, kde bude žít a rozmístění veřejných služeb v ní.
- Má neformální podporu v komunitě.
- Ví, jaké lokální služby jí mohou být v případě nesnáží nápomocné.